

DESPRE O IPOTEZĂ A LUI PATSCH PRIVIND ISTORIA MOESIEI ÎN SEC. I E. N.

Cercetătorii care s-au ocupat de începuturile Moesiei romane — fie într-o lucrare de amănunt, fie într-una de caracter general — au subliniat fără excepție lipsa documentelor necesare pentru deplina înțelegere a dezvoltării acestei provincii în sec. I e.n.¹ Într-adevăr, printr-un concurs de împrejurări numai în parte întâmplător, sintem lipsiți atit de izvoarele literare cit și de cele epigrafice care ne-ar fi îngăduit să lămurim aspectele obscure ale unei perioade din istoria regiunilor dunărene pe cit de importantă, pe atit de puțin cunoscută.

Această lacună a informației noastre se face simțită mai ales cînd e vorba de Dobrogea — obișnuita cale de pătrundere în părțile răsăritene ale lumii romane — care de la August pînă la Traian, timp de peste o sută de ani, împarte cu Gallia onoarea de a constitui un punct vulnerabil în sistemul defensiv al Imperiului. Sub acest raport, ca și sub altele, lucrurile aveau să se schimbe după cucerirea Daciei, a cărei anexare înseamnă și o schimbare în atitudinea cîrmuirii romane față de Moesia. Prelungirea limes-ului pînă la vărsarea Dunării în mare²; întemeierea cîtorva centre urbane importante; impulsul dat dezvoltării economice și culturale a regiunilor trace, toate aceste inițiative ale autorităților imperiale aveau să facă din Sciția Mică — pentru cel puțin un veac — o regiune liniștită și prosperă. De aceea nu-i de mirare că, de la Hadrian pînă la Gordian al III-lea, numărul documentelor epigrafice și arheologice ieșite la iveală e atit de mare și că, de-a lungul aceleiași perioade, istoria ei devine tot atit de cunoscută ca a oricărei alte provincii de frontieră³.

Pînă atunci, cum am văzut prilejul s-o amintesc, situația Dobrogei în secolul I rămîne nelămurită, iar dacă în ansamblu evoluția cetăților de pe litoral ni-i mai bine cunoscută, cînd e vorba de teritoriul cuprins între Dunăre și mare

¹ Dintre mărturiile recente, vezi R.O. Fink, în *JRS*, XLVIII, 1958, p. 102—116 și observațiile lui R. Syme, *ibidem*, XLIX, 1959, p. 31—32.

² Gr. Florescu, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 237—244, care pune la contribuție cele mai noi descoperiri epigrafice și arheologice din această regiune.

³ Pentru o privire de ansamblu asupra situației ținuturilor de la Dunărea de jos în epoca romană, din sec. I pînă în sec. III e.n., v. Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București 1938, p. 172—261 și, mai de curînd, în volumul I al lucrării colective *Istoria Romîniei* (București, 1960), capitolul II al părții a III-a: *Stăpînirea romană în Dobrogea, Muntenia și Moldova*.

nedumeririle noastre sînt atît de numeroase încît, pentru a arunca lumină asupra anumitor particularități ale situației, sîntem nevoiți să recurgem la explicații necontrolabile. Istoria războaielor purtate de Domițian împotriva dacilor constituie din acest punct de vedere un bun exemplu¹, și tocmai de un episod al acestor lupte prelungite vreme de mai mulți ani se leagă ipoteza care formează obiectul considerațiilor ce urmează.

Faptele sînt cunoscute. Cu douăzeci și patru de ani în urmă, Carl Patsch exprima părerea după care, slăbit de înfrîngerile suferite din partea lui Decebal și incapabil de a apăra *limes*-ul împotriva atacurilor roxolanilor, Domițian le-ar fi cedat acestora nordul Sciției Mici, retrăgîndu-și trupele îndărătul unei linii de apărare organizate între Axiopolis și Tomis². Această linie întărită, îndeobște cunoscută sub numele de «marele val de pămînt», nu este, după cum se știe, decît unul din cele trei valuri rămase din antichitate, care pînă astăzi brăzdează Dobrogea de la Dunăre pînă la mare, de-a lungul văii Kara-Su³. După Cichorius, ea ar fi fost construită de Domițian⁴, și pe această primă ipoteză și-a clădit Patsch propria presupunere, folosindu-se de argumentul că — cedînd dușmanului un teritoriu care cuprindea o singură cetate importantă, Histria (care, de altă parte, se putea apăra prin însăși poziția sa geografică favorabilă) — Imperiul își scurta liniile de apărare într-un moment cînd, din lipsă de oameni, fiecare corp de trupă căpăta o importanță deosebită⁵.

E de prisos să subliniez punctele slabe ale unei argumentări care, pentru a părea verosimilă, exagerează voit dificultățile unei situații militare pe care, de fapt, nici un izvor nu ne-o prezintă ca desperată, sau cel puțin ca gravă⁶. Înfrîngerile suferite de Oppius Sabinus și de Cornelius Fuscus fuseseră îndată compensate de victoriile lui Funisulanus Vettonianus și Tettius Iulianus, astfel încît, între începutul ostilităților (86) și triumful lui Domițian (89), anevoie s-ar putea spune cînd și-au găsit loc invazia nomazilor în direcția Dobrogei, ridicarea «marelui val de pămînt» și părăsirea unei părți din Moesia Inferioară, aproape în același timp în care această din urmă provincie era creată.

Citind paginile unde Patsch încearcă să-și acrediteze părerea, nu poți evita impresia că întreaga construcție i-a fost sugerată de obligația de a da seamă de trei categorii de fapte între care, în felul său, învățatul vienez încerca să stabilească o legătură: 1. existența în Dobrogea a unui *vallum* pe care unii din

¹ A face o astfel de afirmație nu înseamnă a trece cu vederea meritele lui Stéphane Gsell, ale cărui pagini 209 și urm. din cunoscutul *Essai sur le règne de l'empereur Domitien* (Paris, 1893) reprezintă studiul cel mai adîncit și mai sigur închinat pînă astăzi războaielor dunărene ale acestui împărat.

² *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan* (Beiträge zur Völkerkunde von Südost-europa, V 2), Viena, 1937, p. 26; cf. p. 188—189.

³ Asupra valurilor din Dobrogea, în general, Carl Schuchhardt, în *Abhandlungen Preuss. Akad. der Wiss., philol.-hist. Klasse*, 1918, n. 12, p. 12—60 (care incheie seria lucrărilor închinat problemei de acest învățat, cu începere din 1885). Cf. Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 145—184; Fabricius s.v. *Limes*, în *RE*, XIII, col. 572 și urm.; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 359—376.

⁴ *Die römische Denkmäler in der Dobrudscha. Ein Erklärungsversuch*, Berlin, 1904, p. 8, 41. În cursul ultimelor decenii, părerea a găsit mai multă crezare decît merita, astfel încît se întîlnește astăzi la o seamă de istorici și arheologi: Fabricius, în *RE*, XIII, col. 649; Léon Homo, *Le Haut-Empire*, Paris, 1933, p. 395—396; R. Syme, în *CAH*, XI (1936), p. 169 — ca să nu citez decît cîteva nume, la întîmplare.

⁵ *Der Kampf um den Donauraum...*, p. 26; cf. p. 44.

⁶ Syme, în *CAH*, XI, p. 168 și urm.; *Germania*, XXII, 1938, p. 197—202.

înaintașii săi erau de acord să-l atribuie epocii Flaviilor¹; 2. inscripția altarului de la Adamclisi, în care împotriva evidenței s-a căutat să se restituie numele lui Cornelius Fuscus²; 3. interpretarea unei întregi serii de metope ale trofeului lui Traian, în ale căror reprezentări învățați cu faimă continuă să recunoască, pe lângă daci angajați în luptă, chipuri de bastarni și de roxolani³. Adevărate ori false, toate aceste date păreau a se lumina reciproc mulțumită presupunerii

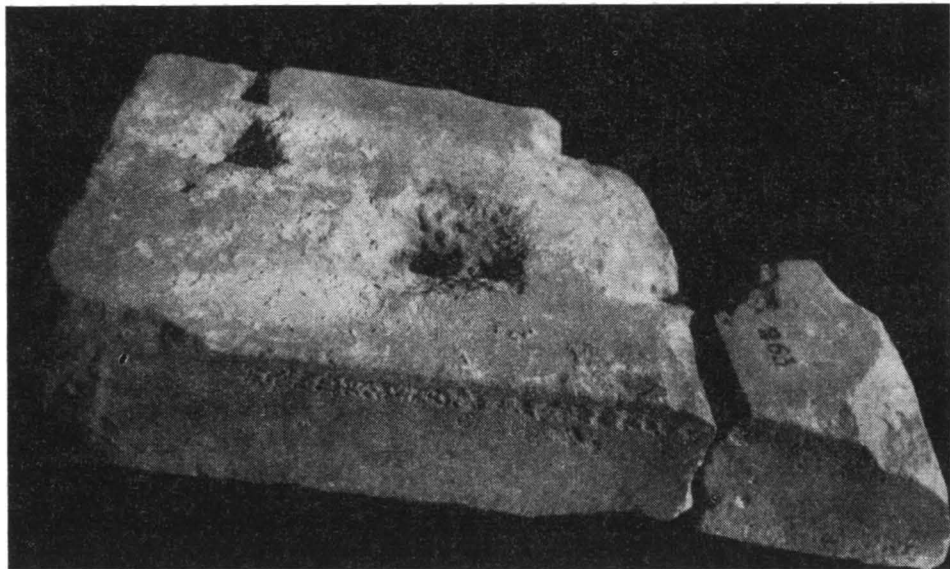

Fig. 1. — Baza unei statui înălțate de historicieni lui Domițian. Inscripția de pe latura lungă, distrusă cu ciocanul.

că în zilele lui Domițian, Dobrogea ar fi fost teatrul mai multor bătălii importante, la capătul cărora romanii se găseau învinși. Acesta e motivul pentru care ipoteza amintită s-a bucurat din primul moment de o primire favorabilă⁴, aceasta explică pentru ce pînă astăzi i se acordă o crezare pe care, mai mult decît altceva, a contribuit să i-o asigure autoritatea științifică a celui ce a emis-o⁵.

¹ Vezi lucrările citate mai sus, p. 26, n. 4.

² Și în această privință exemplul venea de la Cichorius, *op. cit.*, p. 35, urmat de Weyand, în *RE*, VI, col. 2563; B.W. Henderson, *Five Roman Emperors...*, Cambridge, 1927, p. 162, 306; Patsch, *Der Kampf um den Donauraum...*, p. 19—20.

³ Patsch, *op. cit.*, p. 21—27. O recapitulare a discuțiilor prilejuite de interpretarea metopelor trofeului, începînd din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, la R. Vulpe, *op. cit.*, p. 143—155.

⁴ Din literatura ultimilor ani, cf., între alții, Gr. Florescu, *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 240; R.O. Fink, în *JRS*, XLVIII, 1958, p. 116, n. 39; G.A. Mansuelli, *Geografia e topografia storica*, în *Enciclopedia classica*, sez. III, vol. X, tomo IV, Torino, 1957, p. 527—528.

⁵ În raport cu ipoteza părăsirii pure și simple, acceptată fără rezerve și fără critică în lucrările citate în nota precedentă, se cuvine relevată poziția mai nuanțată a lui Syme, care, acceptînd data atribuită marelui val de pămînt de Cichorius, ține totuși să adauge: « it resembles a line of entrenchments for an army in the face of enemy rather than a fortified frontier: it might be conjectured that a Roman army wintered in the Dobrudja and that a part of it garrisoned the line of the vallum and its forts » (*CAH*, XI, p. 170).

Nu ne putem împiedica totuși de a observa că, pe frontul Moesiei, campanii împotriva roxolanilor nu-s atestate decît pentru perioada anterioară venirii la putere a lui Domițian, și în special pentru anii 67/68 și 69¹. Tot astfel vom reaminti că, dacă pînă la o vreme n-au lipsit învățați înclinați să admită că lupta în care Fuscus și-a aflat sfîrșitul s-a dat pe malul drept al Dunării, astăzi cu greu s-ar mai găsi cineva dispus să creadă că prefectul pretoriului ar fi căzut pe locul unde se înalță altarul pe a cărui lespede, de altminteri, încă se mai încearcă să i se citească numele². În sfîrșit, pentru a înlătura părerea după care — în măsură mai mare sau mai mică — monumentul de la Adamclisi ar fi legat de unele lupte purtate în timpul domniei lui Domițian împotriva cavalerilor stepei (lupte a căror strălucire, se pretinde, a fost mai tîrziu umbrată de artistul care a conceput trofeul și care le-a asociat amintirea cu campaniile lui Traian³, e de ajuns să ne referim la ultimele lucrări consacrate acestei probleme în țara noastră, ale căror concluzii — bazate pe un examen adîncit al datelor etnografice cu privire la bastarni, sarmați și geți — exclud posibilitatea ca, fie și pe metope izolate, să figureze alți dușmani decît supușii lui Decebal, sau ca scenele reprezentate să poată fi puse în legătură cu un alt război decît acel ce avea să se încheie prin supunerea Daciei⁴.

Rămîne, evident, problema « marelui » val de pămînt, care nu poate fi lăsat în afara discuției și a cărui existență necesită o explicație plauzibilă. Din nefericire, în această privință ignoranța noastră e aproape completă, așa fel încît, după optzeci de ani de la primele lucrări ale lui Schuchhardt asupra valorilor din Dobrogea, sîntem încă reduși la conjecturi în privința datelor lor de construcție, pe care în lipsa unor săpături sistematice nu le putem fixa decît cu aproximație, ținînd seamă de schimbările intervenite de la un secol la altul în situația generală a Imperiului. Ca să ne mărginim doar la problema marelui val de pămînt, am mai amintit, cred, faptul că în zilele lui Domițian forțele romane nu s-au găsit nicicînd în situația de a părăsi frontiera Dunării pentru a se retranșa înapoia unei fortificații de o îndoielnică soliditate, și care de altminteri nici n-a fost vreodată terminată. În plus, am adus argumentul că, în afară de indicații vagi, partizanii ipotezei lui Patsch sînt în imposibilitate de a arăta fie data evenimentului care ar fi determinat pretinsa retragere strategică, fie pe cea a recuperării teritoriului cedat.

Asupra acestui punct, voi mai avea prilejul să revin. Pînă atunci, pentru a-mi preciza poziția față de problema construcției marelui val de pămînt, nu mă pot dispensa de a arăta că, în starea actuală a cunoștințelor noastre, explicația cea mai verosimilă a acestei întărituri neisprăvite mi se pare aceea după care, înălțat în secolul al V-lea, valul ar fi făcut parte din măsurile destinate

¹ Tac., *Hist.*, I 79; III 24. Cf. Syme, în *CAH*, XI, p. 168–169; Patsch *Beiträge* V 1: *Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas*, Viena, 1932, 168, 172 și urm.

² Vezi mai sus p. 27, n. 2. Obiecțiile cele mai puternice împotriva acestei ipoteze au fost formulate de R. Syme, în *AJPH*, LVIII, 1937, p. 14–18, care crede, nu fără temeii, că prefectul anonim pomenit în inscripția altarului (*ILS*, 9107) n-ar putea fi în nici un caz Cornelius Fuscus sau un alt prefect al pretoriului, ci, fie un *praefectus orae maritimae*, fie simplu *praefectus castrorum* al unuia din legiunile care au luat parte la războaiele dacice ale lui Domitian.

³ Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*. . . , p. 25.

⁴ Fl. Bobu Florescu, *Apartenența etnică dacică a presupușilor sarmați-roxolani de pe Coloana lui Traian și monumentul de la Adamclisi*, în *SCIA*, IV, 1957, p. 13–23; *Monumentul de la Adamclisi — Tropaeum Traiani*, București, 1959, p. 420 urm., 481 urm.

să mențină stăpînirea romană cel puțin într-o parte din Sciția năpădită de gôți și revendicată de huni. « Cum aceștia din urmă ocupaseră punctele întărite din jumătatea nordică a provinciei, împreună cu Carsium și Noviodunum, — scrie în această privință Radu Vulpe în a sa *Histoire ancienne de la Dobroudja*, — împăratul roman (e vorba de Theodosiu al II-lea) se văzu nevoit să fixeze un nou *limes* mai spre sud, înălțînd un impunător val de pămînt între Tomis și Axiopolis, pe cel mai scurt traseu. Sub presiunea evenimentelor . . . această lucrare, începută

Fig. 2. — Aceeași bază. Inscripția de pe latura scurtă (răsturnată).

după toate probabilitățile în același timp la amindouă capetele, a rămas neterminată. Un indiciu din acest punct de vedere îl constituie întreruperea de 13 km pe care linia valului o prezintă între localitățile Gura Ghermelelor și Pietre»¹.

E de prisos să precizez că nu am intenția de a rezolva în această notă o problemă pe care singure săpăturile viitoare o vor putea soluționa definitiv². Am ținut numai să fac dovada că, din orice latură am privi-o, ipoteza unei părăsiri temporare a Dobrogei de nord în ultimii ani ai domniei lui Domițian se lovește de greutăți pe care Patsch nu pare să le fi luat în considerare. Aș adăuga chiar că, departe de a se fi preocupat să fixeze momentul cînd a avut loc pretinsa părăsire a nordului Moesiei, el n-a căutat să stabilească nici măcar vremea în care teritoriul cedat a fost recucerit.

Asupra acestei probleme delicate, singura indicație pe care autorul *Contribuțiilor la etnografia Europei sud-estice* a socotit necesar să ne-o ofere e un *terminus ante quem*, — 25 octombrie anul 100, — dată la care guvernatorul în exercițiu al Moesiei Inferioare punea capăt conflictului dintre histrieni și concesionarul «vămii țărmlui trac» (*conductor portorii ripae Thraciae*), confirmînd limitele teritoriului cetății prin importantul document cunoscut sub numele de Ὁροθεσία Λαβερτίου Μαξίμου ὑπατικού³. Mai de curînd, în comentariul ce însoțește noua

¹ *Op. cit.*, p. 373.

² Pînă atunci trebuie menționate, în această ordine de idei, datele culese cu prilejul unei recente periegeze de-a lungul marelui val de pămînt de Eugen Comșa (*SCIV*, II, 1951, 2, 233 și urm.), ale cărui observații confirmă concluziile cronologice ale lui Radu Vulpe.

³ V. Pärvan, în *ARMSI*, XXXVIII, 1916, p. 558, nr. 16; Ad. Wilhelm, în *AnzWien*, 1922, XV–XVII, p. 36; D.M. Pippidi, *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 227–247.

ediție a pridianului Hunt, publicată într-un recent fascicul din *Journal of Roman Studies*¹, R. O. Fink, acceptînd fără discuție ipoteza părăsirii, crede că restabilirea autorității romane pînă la gurile Dunării a putut avea loc încă din anul 89, data păcii impuse de Domițian dacilor învinși în anul precedent de Tettius Iulianus².

Oricare ar fi interesul acestei sugestii, cu totul verosimilă din moment ce se admite ideea părăsirii temporare a Dobrogei de nord, în ce mă privește nu socot util să zăbovesc asupra-i. În primul rînd, pentru că atîta timp cît nu se va fi stabilit în chip definitiv data papirului citat, caracterul păcii din 89 rămîne pentru noi obscur³. În al doilea, pentru că în problema controversată ce ne reține atenția o lumină nouă mi se pare a decurge dintr-un modest monument epigrafic descoperit la Histria cu treizeci de ani în urmă, dar rămas pînă astăzi nepublicat⁴.

Muz. Histria, inv. nr. 263 și 312. Două fragmente inegale, prost conservate ale unui bloc de marmură gravat pe două laturi și păstrînd pe fața superioară urmele mai multor găuri ce trebuie să fi servit la fixarea statuii pe care baza a purtat-o în antichitate. Pe aceeași față, la extremitatea stîngă, fragmentul principal prezintă urma unui crampon de tipul «coadă de rîndunică», în vreme ce extremitatea dreaptă e adînc vătămată. Fragmentul secundar, mai mic și gravat doar pe o singură latură, e spart de jur împrejur. În starea actuală, cele două fragmente au împreună lungimea de 97 cm pe o lățime maximă de 54 cm; înălțimea e de 20 cm. În inscripția gravată pe latura lungă literele sînt de 2 cm (*omicron*: 1,7 cm); în inscripția de pe latura scurtă variază între 2,3 și 2,5 cm, *omicron* fiind și în acest caz mai mic. O particularitate importantă a documentului e că, în afară de două cuvinte, inscripția gravată pe latura lungă a bazei e distrusă cu ciocanul — nu atît de grijuliu totuși încît la un examen atent să nu se străvadă conturul literelor ce trebuiau șterse.

Pe latura scurtă a bazei se citește limpede:

Αὐτοκράτορα Νέρουα
Καίσαρα ὁ δῆμος.

Pe latura lungă, la sfîrșitul primului rînd:

Καίσα

iar în rîndul al doilea:

ὁ δῆμ[ο]ς.

E ușor de observat că inscripția ciocănită e cea care merită să ne rețină îndeosebi atenția, deoarece ne lasă a înțelege că înainte de a fi fost consacrat

¹ XLVIII, 1958, p. 102—116. Asupra acestei noi ediții a textului, vezi rezervele îndreptățite ale lui R. Syme, în *JRS*, XLIX, 1959, p. 26—33.

² *Art. cit.*, p. 116, n. 39.

³ Pentru a aprecia seriozitatea acestei obiecții, ajunge să ne raportăm la un recent studiu al lui Radu Vulpe (*Studii Clasice*, II, 1960, p. 337—353), care, acceptînd fără șovăire data atribuită documentului de Fink, apără punctul de vedere după care prin pacea din 89 romanii își rezervau controlul Munteniei și al Moldovei de sud.

⁴ O fotografie parțială a pietrei a fost reprodusă de mine în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 176 (= *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, pl. V) pentru a servi ca termen de comparație într-un studiu privind data decretului în cinstea lui Aristagoras, fiul lui Apaturos (*Syll.*³ 708 = F.G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften*, Heidelberg, 1959, p. 257, nr. 80).

tatălui adoptiv al lui Traian blocul a susținut statuia unui împărat a cărui memorie fusese condamnată. Între predecesorii imediați ai lui Nerva, aceasta a fost soarta lui Domițian, și această împrejurare m-a determinat să cred din capul locului că, la origine, soclul descoperit la Histria trebuie să fi fost destinat ultimului împărat din familia Flaviilor. Presupunerea e confirmată, pe de o parte, de faptul că prima literă a numelui șters e fără nici o îndoială un Δ, pe de alta, de lungimea aproximativă a acestui nume, care a cuprins desigur mai multe litere decît — ca să citez o pildă — numele lui Nero. De altminteri, în măsura în care examenul pietrei ne îngăduie s-o stabilim, ultima literă a numelui șters pare să fi fost un Ω, fapt care singur ajunge să înlătore ipoteza după care baza ar fi fost consacrată mai întîi fiului Agrippinei. În același timp, cvasi-certitudinea că primul cuvînt al dedicației ciocănite se termina cu o desinență de dativ (și, mai precis, cu un *iota*, în acord cu ultimul *omega* din numele împăratului condamnat) ne întărește convingerea că — din punct de vedere gramatical — dedicația statuii lui Domițian se deosebea de cea a lui Nerva prin faptul că în loc să repete construcția cu dativul redactorul celei din urmă a preferat construcția tot atît de curentă cu acuzativul.

Fără teamă de a ne înșela, putem deci cuteza să citim inscripția ciocănită în felul următor:

[Αὐτοκρά]τορ[ι] Δ[ομειτιανῶ] Καίσα[ρι]
 ὁ δῆμ[ο]ς.

Astfel reconstituit, textul îndreptățește mai multe constatări, care, din punctul de vedere al problemei ce ne interesează, nu sînt lipsite de consecințe. În primul rînd, e evident că la o dată anevoie de stabilit cetatea Histriei i-a închinat lui Domițian o statuie menită să exprime sentimentele de respect ale populației față de împărat. Că gestul va fi fost prilejuit de pacea din 89 — care, independent de celelalte clauze, echivala cu o întărire a autorității romane pe malul drept al Dunării — se poate presupune, dar nu și afirma, ținînd seamă că asemenea manifestări de lealism își aveau locul de obicei cu prilejul venirii la putere a unui nou împărat. Ca să nu citez decît un exemplu, la urcarea pe tron a lui Titus o inițiativă de acest fel se produce la Odessos, unde un ἀρχιερεὺς al cultului imperial înalță cu propria-i cheltuială o statuie a cărei dedicație o va reinnoi la moartea timpurie a împăratului¹. Același lucru s-a putut petrece și la Histria, unde, pe cit se înțelege, dedicațiile spre slava cezarilor (ca și statuile ridicate cu cheltuiala obștii) par a fi fost puse toate în primele luni de domnie ale fiecărui împărat².

Ca să ne întoarcem de unde am pornit, se poate deci admite fără șovăială faptul că o statuie a lui Domițian, înălțată cu prilejul venirii acestuia la putere, a continuat să se bucure de respectul celor ce o votaseră pînă în clipa cînd, asasinat în împrejurările știute și înlocuit prin Nerva, fiul mai mic a lui Vespasian a fost condamnat să-și aibă numele șters de pe toate monumentele publice din Roma

¹ IGB, I, 58. Un fragment important al acestei inscripții, socotit pierdut de la sfîrșitul secolului trecut (în realitate, păstrat la Muzeul din Constanța), se reeditează de noi în *Dacia*, N.S. IV, 1960, p. 515—517.

² Astfel dedicația pentru Elagabal publicată în *Histria I* (București, 1954), p. 533, nr. 17, datînd după toate probabilitățile din vara anului 218; apoi mai multe inscripții onorifice editate de de Pârvan în *Histria IV* (= *ARMSI*, XXXVIII, 1916), p. 648, nr. 35; p. 653, nr. 37; p. 657, nr. 39.

și din provincii¹. Cu acest prilej, statuia ce-i fusese hărăzită de locuitorii depărtatei cetăți din Moesia a fost înlocuită printr-o statuie a succesorului său, fixată pe același soclu de marmură pe care cu cincisprezece ani înainte fusese săpată inscripția astăzi distrusă. O astfel de atitudine nu-i fără precedent în raporturile provincialilor cu împărații, chiar când e vorba de orașe mai însemnate decât colonia de pe țărmul lacului Sinoe², și în cazul Histriei e cu atât mai explicabilă cu cât în secolul I al erei noastre orașul trecea printr-o mare strîm-torare financiară. Într-un document oficial al vremii această lipsă cronică de venituri e denumită ἀσθένεια³, și nu-i nevoie de prea multă imaginație pentru a înțelege trista realitate ascunsă sub această expresie eufemistică.

La rigoare, inscripția pe care o comentez ar putea deci oferi o mărturie nouă a crizei economice prin care trecea Histria în secolul I și care n-avea să ia sfârșit decât o dată cu consolidarea *limes*-ului dunărean, sub Traian și urmașii săi⁴. În condițiile speciale în care se desfășoară, ea constituie însă și o prețioasă indicație despre situația politică a cetății în anii dintre moartea lui Titus și venirea la putere a lui Nerva, perioadă în cursul căreia nimic nu ne îndreptățește a presupune că a încetat a face parte din Imperiu pentru a reveni în sinul lui — nu se știe cum — la o dată anterioară anului 100. Dacă, încă din 96, Nerva își avea la Histria statuia lui, înseamnă că din momentul urcării sale pe tron locuitorii vechii colonii milesiene se grăbiseră să-i ofere mărturia loialității lor. Și, dacă pentru a o face au utilizat același bloc de marmură care slujise la înălțarea statuii lui Domițian, aceasta dovedește că pînă la condamnarea acestui împărat monumentul — împreună cu dedicația care-i împodobește soclul — nu încetase a fi pentru dînsii un obiect de respect. Putem deci trage concluzia că între 81 și 96 Histria a aparținut Moesiei fără întrerupere și că argumentele prin care s-a căutat a se dovedi contrariul se dovedesc la un examen atent pe cât de șubrede pe atât de înșelătoare.

Înseamnă cumva că ipoteza a cărei zădărnicie am încercat s-o pun în lumină n-ar fi trebuit formulată, sau că în formularea ei autorul ar fi depășit limitele elementarei prudențe pe care nici un învățat adevărat nu se încumetă s-o neso-

¹ Suet., *Domit.*, 23: «Occisum eum populus indifferenter, miles grauissime tulit statimque Dium appellare conatus est, paratus et ulcisci, nisi duces defuissent. . . Contra senatus adeo laetatus est, ut replem certatim curia non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo adclamationum genere laceraret, scalas etiam inferri clipeosque et imagines eius coram detrahi et ibidem solo affligi iuberet, nouissime eradendos titulos abolendamque omnem memoriam decerneret ».

² La Atena, Tiberiu moștenește o bază închinată mai întii lui Attalos al II-lea, iar Agrippa o altă bază pergameniană (E. Vanderpool, *Hesperia*, XXVIII, 1959, p. 86—90). Încă mai suges-tive sînt însă mustările adresate rodienilor de Dion Chrysostomul pentru lipsă de condescendență față de binefăcătorii cetății (οὐκ ἰδιωτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλέων καὶ τινων δῆμων ὑβριζομένων καὶ τὰς τιμὰς ἀποστερουμένων) ale căror răsplăți, oricît de meritate, se anulau, ni se spune, fără nici o sfială, prin simpla schimbare a inscripțiilor de pe bazele statuilor: τῆς μὲν πρότερον οὐσίας ἐπιγραφῆς ἀνακρεθείσης, ἑτέρου δ' ὀνόματος ἐγχαραθέντος, πέρας ἔχει τῆς τιμῆς, καὶ λοιπὸν τέτυχε τῆς εἰκόνοσ ὁ δόξας ὑμῖν ἀξίος (*Or.* XXXI 8—9).

³ Scrisoarea lui Pomponius Pius către autoritățile histriene, reprodușă ca anexă la *Horothesia* lui Laberius Maximus (mai sus, p. 29 și n. 3.), rîndul 32.

⁴ Asupra avîntului economic și cultural al Histriei în sec. II și în vremea Severilor, așa cum se reflectă în documentele epigrafice ale vremii, cf. Emilian Popescu, în *SCIV*, V, 1954, p. 449—464 (= *Dacia*, N.S. IV, 1960, p. 273—296) și D.M. Pippidi, în *SCIV*, IX, 1958, p. 357—371; *BCH*, LXXXIV, 1960, 2, p. 434—454.

cotească? — Nu aceasta e părerea mea. E în natura cercetării științifice să compenseze prin supoziții sărăcia informațiilor în unele domenii și, cu acest titlu, tentativa lui Patsch de a găsi o explicație anumitor aspecte obscure ale istoriei Moesiei în secolul I era nu numai legitimă, dar necesară. Urmașilor le revenea sarcina de a controla soliditatea construcției înaintașului și, supunînd-o criticii, noi înșine sîntem în dreptul nostru. Căci în munca spinoasă căreia i-am închinat viețile și care nu o dată amintește de pînza Penelopei, nu-i de ajuns să clădești ipoteze: mai trebuie să știi să le și părăsești.

D. M. PIPPIDI

О ГИПОТЕЗЕ ПАТША В СВЯЗИ С ИСТОРИЕЙ МЕЗИИ В I ВЕКЕ Н. Э.

РЕЗЮМЕ

Небольшой очерк под этим названием касается предположения, высказанного Карлом Патшом в его работе *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa* (v. 2, Wien, 1937, стр. 26 и 188—189), согласно которому Домициан, осаждаемый роксоланами на правом берегу Дуная во время войн с даками, уступил степным всадникам северную часть Добруджи до великого земляного вала, соединяющего еще и теперь реку с морем вдоль долины Кара-Су, между Аксинополисом и Томисом.

К доказательствам, опровергающим правдоподобность указанного мнения, голословно принятого в течение долгого времени, автор добавляет еще одно, вытекающее из находки в Истрии мраморного цоколя с двумя посвящениями — Нерве и Домициану (последняя надпись разбита молотком). Поскольку цоколь, повидимому, поочередно и без перерыва служил основанием для статуй обоих императоров, можно заключить, что между 81 и 96 гг. север Мезии, следовательно, и крепость на берегу озера Синое не переставали быть частью единого римского государства.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Цоколь статуи, воздвигнутой жителями Истрии в честь Домициана. Разбитая молотком надпись на длинной стороне.

Рис. 2. — Тот же цоколь. Надпись на короткой стороне (перевернутая).

À PROPOS D'UNE HYPOTHÈSE DE PATSCH RELATIVE À L'HISTOIRE DE LA MÉSIE AU Ier SIÈCLE DE NOTRE ÈRE

RÉSUMÉ

Cette brève étude examine l'hypothèse formulée par Carl Patsch dans ses *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V. 2 (Vienne, 1937), p. 26 et 188—189, selon laquelle, attaqué par les Roxolans sur la rive droite du Danube, pendant

les guerres avec les Daces, Domitien aurait abandonné à ces cavaliers de la steppe la partie septentrionale de la Dobroudja, jusqu'au grand vallum de terre qui relie aujourd'hui encore le fleuve et la mer, le long de la vallée de Kara-Sou, entre Axiopolis et Tomis.

Aux considérations plaidant contre l'acceptation de cette opinion, trop longtemps adoptée sans contrôle, l'auteur ajoute l'argument qui découle de la découverte faite à Histria d'un socle en marbre portant deux dédicaces, l'une en l'honneur de Nerva, l'autre — martelée — en l'honneur de Domitien. Etant donné que ce bloc semble avoir porté, tour à tour et sans interruption, les statues des deux empereurs, l'auteur en conclut que — entre 81 et 96 — le nord de la Mésie et, avec lui, la cité des bords du lac de Sinoé n'ont pas cessé un seul instant de faire partie de l'Etat romain.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Socle de statue érigée par les Histriens en l'honneur de Domitien. L'inscription du côté long a été martelée.

Fig. 2. — Le même socle. Inscription du côté court (renversée).
